

НАПРЯМ 1. ОСВІТА ЯК КЛЮЧОВИЙ МЕХАНІЗМ ГУМАНІТАРНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-398-2-1>

Кисельов В. Б.,

*доктор технічних наук, професор,
директор Навчально-наукового інституту муніципального управління
та міського господарства
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Дорошенко Ю. О.,

*доктор технічних наук, професор,
професор кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ОСВІТНІ НАРАТИВИ АКАДЕМІКА В.І. ВЕРНАДСЬКОГО В ДІЯЛЬНОСТІ ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Що відомо широкому загалу про особистість Володимира Івановича Вернадського – геніального вченого-енциклопедиста і мислителя світового рівня? Узагальнено, що він український філософ і вчений, конкретніше – видатний природознавець, мінералог і кристалограф, основоположник геохімії, біогеохімії, гідрогеохімії, вчень про біосферу і ноосферу.

У багатьох згадуваннях про академіка Володимира Вернадського усталено відзначається його універсальність і нетривіальність мислення, унікальна архітектоніка наукових побудов, гуманістичний підхід до аналізу й вирішення будь-яких наукових, суспільних чи політичних проблем [2, 4, 10].

Лівова частка поширеної у суспільстві інформації стосується наукових досягнень В.І. Вернадського. При цьому досить мало змістовної інформації про нього як освітянина, про його науково-педагогічну і викладацьку діяльність у вищій школі. Причиною сказаного може бути те, що наукові здобутки академіка В.І. Вернадського значно переважають і є набагато вагомішими за результати освітньої діяльності професора В.І. Вернадського та були певною

мірою оприлюднені у науковій літературі. Хоча усе життя видатного науковця було нерозривно пов'язано з вищою освітою, де сповна проявлялися його неординарні якості як педагога-новатора і суспільного діяча, який скрупульозно аналізував процеси, що протікали у вищій освіті, висловлював власне ставлення до них і пропонував конкретні рішення щодо прогресивної еволюції вищої освіти, визначення місця, ролі і значення вищої освіти у суспільно-політичному житті з позицій забезпечення належної її якості і перманентного підвищення ефективності. При цьому він невтомно і системно наповнював зміст природничої і філософської вищої освіти власними науковими здобутками, які незмінно мали фундаментальний характер і характеризувалися сміливістю і неординарністю думки, авторською оригінальністю подання матеріалу, незаперечною науковою новизною і незмінною практичною корисністю. Зважаючи на сказане, виявлення і презентація сутнісних і змістових особливостей педагогічної діяльності професора В.І. Вернадського у контексті тогочасних суспільно-політичних процесів та на основі його власних освітянських здобутків є актуальним і суспільно корисним для сьогодення. Нажаль, нами не виявлено науково-педагогічних праць В.І. Вернадського у сучасному класичному розумінні суті і змістової спрямованості такого роду наукових публікацій. Хоча це не заперечує авторський внесок Володимира Івановича у розвиток педагогіки вищої школи зокрема і вищої освіти загалом. Свідченням сказаного слугує уся його творча життєдіяльність, що характеризується органічним поєднанням суспільної, наукової і педагогічної діяльності, де особистість В.І. Вернадського незмінно проявлялася щонайменше у трьох іпостасях як вчений, як освітянин і як активний суспільний діяч.

Довгий час в силу різних причин життєдіяльність В.І. Вернадського у контексті його системної єдності творчих здобутків з природничих наук, філософії, педагогіки та громадянських якостей і проявів не викликала належного інтересу у науковців і глибоко не вивчалася. Суспільству традиційно пропонувалися усталені малозмістовні узагальнені наративи про основні наукові здобутки академіка В.І. Вернадського у геології, біології, геохімії та авторство започаткування ноосфери як найвищої стадії спільного розвитку живої та неживої природи і людського суспільства. Без глибокого аналізу сутності ноосфери та без належного акцентування на екзистенційній потребі людства щодо необхідності підпорядкування усіх загальносвітових суспільних процесів невідворотному становленню ноосфери. Сучасність через біль і страждання мільйонів людей нині підтверджує правильність сказаного. Бо ера ноосфери реально допоки не відбулася, натомість у світі розв'язуються людиноненависницькі війни, де знищується усе людське і все природне. І найжорстокіша війна триває нині в Україні. І мабуть тому, що людство ще не зрозуміло сутності

ноосфери і те, що її ера сама не настане, а потребуватиме титанічних зусиль усього цивілізованого людства з категоричним знищенням усього, що цюмо заважає.

Упродовж останніх двох десятиліть ситуація з проведення наукових досліджень щодо життєдіяльності Володимира Вернадського докорінно змінилася. Вивченням творчої спадщини академіка В.І. Вернадського нині займаються багато окремих науковців та цілих наукових колективів. Серед інших слід назвати науковців Дубровіну Л.А. [11], Лещенко М. П. [5, 6], Смолій В.А. [11], Онищенко О.С. [11]. Та Комісію Національної Академії Наук України з наукової спадщини академіка В.І. Вернадського [1–4], наукові колективи Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського [2–4] та Інституту історії України [2], а також самоврядну Науково-дослідну лабораторію з вивчення і розроблення гуманітарних ідей академіка В.І. Вернадського [7–9, 12, 13]. Усі зазначені організації головною своєю місією вважають зібрання і публікацію наукового доробку В.І. Вернадського для його поширення і для ознайомлення з ним усіх зацікавлених. Зазначене загалом сприятиме актуалізації та популяризації наукової спадщини вченого в сучасному науково-освітньому просторі.

Освітнім аспектам творчої спадщини В.І. Вернадського та аналізу його педагогічної діяльності присвячені роботи [5, 6, 7, 9, 11, 7–9, 12, 13].

Зокрема, у монографіях [7–9] Науково-дослідної лабораторії з вивчення і розроблення гуманітарних ідей академіка В.І. Вернадського досліджуються проблеми розвитку теорії ноосфери і ноосферогенезу в світлі гуманітарних ідей академіка В. І. Вернадського та можливості їх упровадження в практику освіти, суспільства і культури України в психозойську еру людства. У цих монографіях реалізується міждисциплінарний підхід до сучасної освіти як найкоротшого шляху до всепланетної ноосферної цивілізації, спрямовується увага читачів на необхідність вивчення і розроблення теоретико-методологічних і прикладних положень організації і протікання такої освіти, гуманізуються смисли поведінки людини та її розумної місії на Землі і у Всесвіті. Автори монографій намагаються об'єднати для конструктивної співпраці усіх небайдужих до сучасних проблем науки, культури і освіти в Україні [12].

Серед найпоказовіших науково-аналітичних заходів, які проводяться Національною академією наук України і Національною бібліотекою України імені В.І. Вернадського слід насамперед виділити щорічні Читання академіка В.І. Вернадського «Наука – основа незалежності, міцності та обороноздатності держави» [4].

Про наявність і потенційну цінність освітянських здобутків професора В.І. Вернадського опосередковано може свідчити часова тривалість його різнобічної причетності до вищої освіти та власної викладацької діяльності.

В.І. Вернадський з 1881 по 1885 роки навчався на природничому відділенні фізико-математичного факультету Петербурзького університету, де здобув вищу освіту і отримав уявлення та початкові знання про функціонування і дидактику вищої освіти та методику навчання у вищій школі. Після завершення навчання в університеті він працює хранителем Мінералогічного кабінету Петербурзького університету (1885–1888), а згодом у 1888–1890 роках проходить закордонне стажування як професорський стипендіат у найкращих лабораторіях Італії, Німеччини, Франції, Великої Британії. Під час стажування ознайомився з європейською вищою освітою та організацією освітнього процесу у провідних європейських університетах. Отриманий починаючи з 1881 року досвід, який стосується вищої освіти, став своєрідним фундаментом і дав змогу молодому науковцю прийняти запрошення професора А. П. Павлова і розпочати у 1891 році педагогічну діяльність з посади приват-доцента кафедри кристалографії і мінералогії Московського університету [2, 10, 11, 12].

У 1898 році після захисту докторської дисертації приват-доцент Володимир Вернадський був обраний професором кафедри кристалографії і мінералогії Московського університету. Професор В.І. Вернадський читав авторські курси лекцій з мінералогії та кристалографії, а у 1904 році видав підручник “Основи кристалографії”. Професорство Володимира Івановича у Московському університеті тривало до 1911 року, коли він на знак солідарності зі звільненими з університету з політичних мотивів професорами, подав у відставку, що свідчить про активну життєву позицію професора.

Упродовж понад 20-ти років викладання в Московському університеті (1891–1911) професор В.І. Вернадський перетворив мінералогію з описової науки у нову генетичну мінералогію, характерною ознакою якої стали практична спрямованість наукових результатів і динамічність розвитку наукових знань [10].

У 1917 році Володимир Іванович погодився з пропозицією «зайняти посаду товариша міністра» (заступника міністра) народної освіти в Тимчасовому уряді. А у травні 1918 року отримав пропозицію переїхати до Києва, аби очолити комісію щодо організації наукових та освітніх інституцій, зокрема, Української Академії Наук (УАН). Де 27 жовтня 1918 року став одним із засновників і був обраний першим президентом Української академії наук. Бере активну участь в організації роботи новостворених при УАН інституцій – Державного українського університету та Національної бібліотеки. Одночасно, перебуваючи у Києві (до листопада 1919 року) читав курс геохімії в Київському університеті.

У січні 1920 року Вернадський приїхав до Криму, де до 14 липня 1921 року працював професором Таврійського університету в Сімферополі, а у жовтні 1920 року був обраний ще й його ректором.

У липні 1921 р. В. Вернадський виїхав з Криму до Москви, а звідти до Петербургу, де продовжував працювати в Академії наук.

У 1923–1926 роках, офіційно на запрошення Сорбонни був відряджений до Європи для читання лекцій з геохімії в Сорбонні та в університетах Чехії, Франції, Англії.

Після повернення з закордону В.І. Вернадський більше вже не мав безпосереднього стосунку до вищої освіти і з 1927 року й до самої смерті обіймав посаду директора Біогеохімічної лабораторії при Академії наук СРСР.

Тобто, причетність (у різних формах і виглядах) В.І. Вернадського до вищої освіти тривала з 1881 до 1927 року, загалом, 46 років. Що може свідчити на користь твердження про наявність у нього інноваційних підходів до викладацької діяльності і їх впровадження у освітній процес вищої школи. Підтвердження сказаного потребує проведення відповідних пошуково-аналітичних наукових досліджень з фактичним підтвердженням одержуваних результатів.

Власне «український період» науково-педагогічної діяльності В.І. Вернадського тривав з травня 1918 року по липень 1921 року. Тут слід відмітити, що «український період» припав на буремні і криваві часи громадянської війни із постійною зміною влади. Цей факт дає змогу провести паралелі між тим часом і сучасністю, акцентувавши увагу на відданості В.І. Вернадського своїй справі, а саме, науковій і освітянській діяльності. Що може слугувати наочним прикладом поведінки для сучасних науково-педагогічних працівників вищої освіти України.

За життя В.І. Вернадський опублікував 473 наукові праці. Заснував нову науку – біогеохімію, створив радіогеологію і зробив величезний внесок у геохімію. Проте, головним результатом його наукової діяльності стало розроблення концепції ноосфери, згідно якої було сформульовано ключові принципи взаємодії природи та суспільства.

До створеної академіком В.І. Вернадським власної наукової школи входять десятки вчених-геохіміків.

Головною ж працею Вернадського є монографія про біосферу і ноосферу (1941–1944). В ній розкривається закономірність, еволюційна неминучість переходу біосфери та людства у своєму спільному розвитку в новий вищий етап – ноосферу як сферу розуму. При цьому у останній своїй опублікованій праці “Несколько слов о ноосфере” (1944) В.І. Вернадський визначив умови, за яких настане ноосфера. По-перше, людство має бути єдиним в інформаційному відношенні. По-друге, оскільки ноосфера – явище всепланетне, людство повинне прийти до повної рівності рас, народів, незалежно від кольору шкіри, мови, віросповідання. По-третє, ноосфера не може бути збудована до припинення війн між народами світу. На превеликий жаль, в силу

порушення зазначених умов, людство, поки що, не може увійти у ноосферу [13].

В.І. Вернадський був людиною творчою, цілком відданою науці і освіті. Свої роздуми та ідеї, над якими він працював, регулярно фіксував у щоденнику. Проте, найповніше його особистість розкривається у листах – приватних та офіційних.

Творча спадщина академіка містить численні щоденники, бібліографічні записи, офіційні та приватні листи, у яких він торкається різних наукових проблем. Усі ці матеріали зібрані науковцями у окремих виданнях [13]. Зокрема, у шостому розділі п'ятого тому вибраних праць Вернадського зібрані цитати з листувань академіка (загалом, понад 380), поділених за принципом головної проблематики, якої торкався вчений [10]. Вважаємо за доречне з пізнавальних позицій навести їх груповий поділ стосовно науки і освіти [13]:

1. Про методологію пізнання, методи і методика досліджень – 86 цитат.

2. Про організацію науки і наукових досліджень – 63 цитати.

3. Про підготовку дисертацій, роботу з рукописами, видавничу справу – 19 цитат.

4. Про викладання геологічних дисциплін, роботу з молоддю, вимоги до підготовки кадрів, вибори до академії – 12 цитат.

5. Про збереження мінералогічних колекцій, охорону земних надр і дбайливіше ставлення до природи – 12 цитат.

6. Про ставлення влади до науки і науки до влади, про науковий патріотизм і націоналізм у науці – 22 цитати.

Наведемо цитати, які найбільше стосуються вищої освіти, науки у вищій школі та тогочасних і сучасних подій [13]:

1. Кожний удар вищій школі, кожне утискання її автономії є ударом по національній силі. Є ударом по культурі народу. Адже вища школа здійснює національну роботу першорядної важливості: в ній зосереджується робота і кується усе майбутнє народу. В ній формується молоде покоління – майбутнє країни; вона поширює знання в країні. Разом з тим в ній більше того зосереджується робота нації в області наукової думки і наукових пошуків.

2. Загроза вищій школі є загрозою усій науковій роботі, загрозою усій культурі народу.

3. Зараз необхідно зробити наступний рішучий крок: провадити у вищу школу читання класиків природознавства. Адже в їхніх працях, які є першим оригінальним вираженням найбільших наукових досягнень людства, керівних, безсмертних основних понять наукового світорозуміння, кожне нове покоління знаходить щось нове, незрозуміле їхнім сучасникам, знаходить натяки і вказівки шляхів розбудови майбутнього.

4. Мені зі свого гіркого досвіду здається, що однією з самих важливих задач виховання є вироблення усвідомлення необхідності творчості для людського життя, проявлення – гучного, сильного – тієї внутрішньої роботи свідомості, що відбувається завжди у кожній людині.

5. Інтереси наукового знання повинні виступити наперед у поточній державній політиці. Свобода наукового пошуку є основною умовою максимального успіху роботи. Вона не терпить обмежень. Держава, яка надає їй максимальний розмах, ставить мінімальні перепони, досягає максимальної сили у ноосфері, найбільше в ній є стійкою.

6. Я вважаю сумною рисою сучасного життя дивне і незрозуміле для мене ставлення до науки як до розкоші.

7. Перед молоддю мають виступати люди переконання, мають ставитися загальні питання, особливо коли вони ставлять на відповідне місце те, що в житті тепер втрачає своє значення.

8. Професори закладів вищої освіти – університетів і технічних інститутів – ніде у цивілізованому світі не поставлені у наш час у настільки принизливе положення, як у нас в країні. Однаковим є як ставлення до них державної влади і адміністрації, так і визначене уставами їхнє положення всередині академічних закладів знаходиться у повній суперечності з тим місцем, яке має займати професор у житті свого народу, різко порушує державні потреби країни.

9. Тільки один спосіб існує запобігти падінню науки і мистецтва – це всіма силами і всіма жертвами прагнути розширювати освіту і глибше змушувати проникати її у народні маси.

Наостанок наведемо цитату, яку обрано епіграфом до монографії [7] і яка має стати життєвим дороговказом для кожного здобувача вищої освіти, для кожної молодої людини: «Майбутнє людини завжди у великій мірі створюється нею самою».

Досить показовою і символічною навіть з позицій сьогодення виглядає публікація В.І. Вернадського «Об основаниях университетской реформы» [13].

З позицій конструктивної критики у цій праці проаналізовано спрямованість і дієвість реформування університетської освіти з часів М. Ломоносова. Примітно, що порушена В.І. Вернадським проблема актуальна й у наш час. І багато критичних зауважень і пропозицій можуть виявитися слухними і для нинішнього реформування вищої освіти в Україні. Зокрема, привертають увагу своєю злободенністю такі думки професора В.І. Вернадського: «Університети є віковими організаціями в суспільстві, в них споконвіку відбувається свідомо творча робота. Люди, які складають університетську корпорацію, по самій суті речей звикли мати справу з вільною областю думки, обговорювати з позицій розуму всі основи природних і суспільних

явищ, а тим більше основи організації своєї рідної головної справи, своєї alma mater».

Університети є особливими організаціями, які тільки частиною своїх інтересів пов'язані з державою чи суспільством.

Задача реформи університетської освіти полягає в тім, щоб дати їм відому опору та стійкість для продовження неперервної активної наукової роботи, для інтелектуального розвитку і формування свідомої особистості у молодому підростаючому поколінні.

Чимало ідей з наукового доробку В. І. Вернадського унаслідок їх неоприлюднення та відсутності належного вивчення і аналізу ще чекають свого часу для практичного використання і розвитку.

Використовуючи арсенал наукових ідей В. І. Вернадського, його методи дослідження, методичні підходи до освітньої діяльності, а також беручи до уваги співзвучність у багатьох випадках сучасних і тогочасних проблем, зокрема, що стосуються входження людства у ноосферу, можна визначити сучасні напрямки розвитку вищої освіти та науки у вищій школі.

Тут доречно навести вислів О.Е. Ферсмана, яке пророчо показує майбутнє творчої спадщини В.І. Вернадського: «Десятиліттями, цілими століттями вивчатимуться й поглиблюватимуться його геніальні ідеї, а в працях його відкриватимуться нові сторінки – джерело нових шукань... А молодим поколінням він завжди буде учителем в науці і яскравим прикладом плідотворно прожитого життя».

Отже, з наведеного вище видно, що творча спадщина В.І. Вернадського освітнього спрямування допоки неповно висвітлена в друкованій літературі та недостатньо досліджена. Тому актуалізується потреба в активізації відповідної видавничої діяльності та цілеспрямованої науково-дослідної роботи педагогічного характеру. Тим більше це важливо для університету, який носить славне ім'я В.І. Вернадського.

Практична реалізація зазначеного бачиться в створенні і діяльності Лабораторії вивчення, розвитку і практичного використання творчої спадщини освітнього спрямування (освітніх наративів) В.І. Вернадського як неформального об'єднання працівників і студентів ТНУ. І ННІМУМГ може стати ініціатором такого утворення.

Окремої уваги поряд з освітньою тематикою потребує вивчення сучасного явища «сталий розвиток» як закономірного результату реалізації ноосферного підходу до розвитку людства.

Список використаних джерел:

1. Вибрані праці / Володимир Іванович Вернадський ; в.о. Нац. акад. наук України ; пер. М. І. Кратко. Київ : Наук. думка, 2005. 300 с.
2. Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т. 1, кн. 2 : Володимир Іванович Вернадський. Вибрані праці / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Ін-т історії України, Коміс. НАН

11. Онищенко О.С., Смолій В.А., Дубровіна Л.А. В.І. Вернадський і Україна. 74с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6293-5/4.pdf> (дата звернення: 11.02.2024).

12. Офіційний сайт Науково-дослідної лабораторії з вивчення і розроблення гуманітарних ідей академіка В. І. Вернадського. URL: <https://sites.google.com/view/vernadsky-lab/головна-сторінка> (дата звернення: 11.02.2024).

13. Праці академіка В. І. Вернадського. URL: <https://sites.google.com/view/vernadsky-lab/електронна-бібліотека/праці-академіка-в-і-вернадського> (дата звернення: 11.02.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-398-2-2>

Куц В. А.,

кандидат філософських наук,

викладач кафедри філософії та історії

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

НЕВИЧЕРПНЕ ДЖЕРЕЛО

“Ти знаєш, що Ти Людина...?!?” – звертався до сучасників геніальний поет Василь Симоненко. Питання, здається, риторичне проте таке актуальне і злободенне у такий непростий для всіх нас час. І, як не дивно, відповідь проста, а отже Істина на поверхні: непереборна Сила Правди, осяяна Знанням, освячена Вірою, зігріта Любов’ю, сповнена Надією на краще Життя.

Своєрідно відображається плин часу на долі України... Українська держава знову на межі через здобутки і втрати: незалежність, суверенітет, визнання, співробітництво, анексія, вторгнення, окупація, ескалація, загроза світу і цивілізації... Але, все починається з простого: щоб відповісти на питання як доведеться з’ясувати чому, бо в кожного наслідку є причина і відповідно навпаки, бо ж діалектика. Проти деструктиву слід застосувати конструктив, а варварство подолати культурою. Є дуже багато визначень сутності культури, але зупинимося на самому простому, адже самі величні відкриття базуються на дуже простій і зрозумілій ідеї. Термін культура є похідним від латинського cultura – обробка, виховання, освіта [4, с. 547]. Виходить: термін освіта як навчання = виховання поєднує всі три елемента розвитку, а головне, передбачає можливість безперервності